

JONO JABLONSKIO PARUOŠTA LIETUVIŲ KALBOS MOKYMO PROGRAMA

J. NAIKELYTĖ

Apie J. Jablonskio paruoštą lietuvių kalbos programą rašė M. Karčiauskienė, analizuodama tik tą programos dalį, kuri skirta aiškinamajam skaitymui¹. K. Žukauskas knygutėje „Iš Lietuvos mokyklos istorijos“² bendrais bruožais glaustai nusako J. Jablonskio paruoštą programą. K. Simaška savo disertacijoje „Lietuviškų elementorių pedagoginiai ir metodiniai pagrindai (XIX a. pabaiga ir XX a. pradžia)“³ taip pat nušviečia Jablonskio sudarytą lietuvių kalbos mokymo programą kaip svarbų įvykį mūsų mokyklos istorijoje.

Minėti autoriai neanalizavo programos sudarymo didaktinių principų, nedetalizavo visų programos skyrių.

Šio darbo tikslas — plačiau paliesti, remiantis didaktiniais principais, J. Jablonskio sudarytą programą lietuvių kalbai mokytį pradinėse mokyklos klasėse.

Norėdami geriau suvokti pirmosios lietuvių kalbos programos sudarymo priežastis, turime prisiminti, kad 1864 metais buvo uždrausta lietuviška spauda, ir tik po eilės istorinių posūkių šis spaudos draudimas buvo panaikintas 1904 metais. Per visą šį laikotarpį pa-

žangioji inteligentija rūpinosi, kad mokyklose būtų dėstoma gimtoji kalba, nes, uždraudus lietuvišką spaudą, visose mokyklose ir įstaigose buvo vartojama rusų kalba. Į kovą prieš nacionalinę priešpaudą įsijungė visa lietuvių liaudis.

Carizmas buvo priverstas padaryti kai kurių nuolaidų. Dėl to 1904 m. gegužės 24 dieną išleistas caro valdžios potvarkis, panaikinas lietuviškos spaudos draudimą. Visose lietuvių bendrojo lavinimo mokyklose buvo leista dėstyti lietuvių kalbą. Reikėjo ruošti lietuvių kalbos programas.

Sudaryti tokias programas ir buvo pavesta Jonui Jablonskiui, kuris tuo metu jau dirbo Panevėžio mokytojų seminarijoje lietuvių kalbos dėstytoju. Jablonskis labai rūpestingai ėmėsi šio darbo, nes lietuvių kalba, kaip dėstomasis dalykas lietuvių mokyklose, sudarė viso pradinio mokymo pagrindą. Išmokę sąmoningai ir taisyklingai skaityti, sklandžiai ir raštingai dėstyti savo mintis žodžiu bei raštu, mokiniai galėjo sėkmingai įsisavinti įvairių sričių mokslo žinias, visokeriopai vystyti savo dvasines pajėgas⁴.

¹ M. Karčiauskienė, Aiškinamojo skaitymo pradmenys lietuviškoje mokykloje 1905—1917 metais, VVPI mokslo darbai, Pedagogika ir psichologija, t. V, Vilnius, 1958.

² K. Žukauskas, Iš Lietuvos mokyklos istorijos (1905—1907 metai), Kaunas, 1960.

³ K. Simaška, Lietuviškų elementorių pedagoginiai ir metodiniai pagrindai (XIX a. pabaiga ir XX a. pradžia), Pedagogikos mokslų kandidato laipsnio disertacija, moksl. vad. A. Gučas, Vilnius, 1964 (VVU Rankraščių skyrius, DS 466).

⁴ J. Budzinskis, Lietuvių kalba kaip dėstomasis dalykas pradinėse klasėse, kn.: Lietuvių kalbos dėstymas pradinėse klasėse, I, Kaunas, 1960, p. 8.

J. Jablonskis, sudarydamas programą, siekė, kad būtų vystoma mokinių šnekamoji ir rašomoji kalba, ugdomas mokinių loginis mąstymas, atsižvelgiant į didaktikos reikalavimus, į psichologines mokinių amžiaus ypatybes.

Programa sudaryta tokiu principu, kad lygiagrečiai su skaitymu mokiniai turi mokytis rašyti. Visi programos skyriai — leksika, gramatika su fonetika, skaitymo ir rašymo mokymas, — teikdami kalbos žinių, turi išvystyti mokinių šnekamąją ir rašomąją kalbą.

J. Jablonskis siekė ne tik mokyti vaikus literatūrinės kalbos, duoti supratimą apie grožinės literatūros kūrinius, bet kalbos žinias perteikti, įgūdžius ir mokėjimus formuoti, parinkti grožinės literatūros tekstus taip, kad jų pagalba būtų galima formuoti vaiką kaip asmenybę.

Programos autorius vienu iš pagrindinių didaktikos principų laikė mokymo vaizdumą. Kuo vaikas jaunesnis, tuo svarbiau, kad mokymas būtų vaizdus, nes mažam vaikui dar labai glaudūs pirmosios signalinės sistemos ryšiai su ant-
rąja. Jablonskis siekė mokyme remtis tikrovės pažinimu, tuo būdu išvengiant formalizmo, kuris jau buvo pasmerktas K. Ušinskio. K. Ušinskis atmetė formalinius kalbos ir mąstymo pratimus, kurie paverčiami vien protine ar žodine gimnastika. J. Jablonskio programoje nematyti noro grūsti į mokinio galvelę kuo daugiau žinių, neverčiant vaiko galvoti, mokliškai vertinti kalbinių faktų, išmokti surasti grožinės literatūros tekste keliamų svarbiausių minčių.

J. Jablonskio sudarytoje programoje mes randame pabrėžtus tokius mokymo principus, kaip sąmoningumas ir aktyvumas, įsisavinant žinias, mokymo sistemingumas bei nuoseklumas.

Vienas iš pagrindinių programos sudarymo principų yra mokliškumo principas.

J. Jablonskio sudarytoje lietuvių kalbos programoje pradinėms mokyklų klasėms ypatingą vietą užima leksikos ir gramatikos mokymas, kartu nepamirštant ir fonetikos, nes kalbos žodyninė sudėtis ir kalbos gramatinė sandara bei fonetinė sistema sudaro kiekvienos kalbos pagrindą.

Jablonskis programoje apibūdino lietuvių kalbos fonetines bei morfologines ypatybes, stengdamasis jau pradinės klasės vaikui duoti mokslinį supratimą apie kalbą. Pirmiesiems mokymo metams J. Jablonskis jau duoda ne tik balses ir priebalses, bet ir priebalsių suminkštėjimo atvejus, ne tik prieš a, o, u, kaip buvo 1906 m. projekte, bet ir prieš ą, ų, ū. Duoda Jablonskis i ir y vartojimą, taip pat ū, e, é vartojimą. Išvardyti visi lietuvių kalbos dvibalsiai (ai, ei, au, ui, ie, uo). Nurodoma, kad, mokant balsius, reikia išmokyti gerai ištartai ilguosius balsius ą, ę, ų, be to, įvedamas mokinių tarmės palyginimas su literatūriniu kalba, kuri programoje vadinama „knygų kalba“. Tokie palyginimai yra labai reikšmingi, nes mokiniai pratinami protauti, analizuoti kalbinius reiškinius, ypač kai literatūrinė kalba lyginama su mokinių tarne ne tik per gramatikos, bet ir per skaitinių pamokas.

Kalbant apie straipsnelių skaitymą, programoje rašoma, kad turi būti aiškina-
nama, „kaip straipsnių turinys, taip ir jų kalba; čia atkreipiamas mokinių atidžia į galimus vietinės tarmės skirtumus nuo knygų kalbos, taip atskiruose žodžiuose, taip jų ištarimuose ir pačios kalbos santaikoje“⁵.

Mes žinome, kad mokinys turi žinoti savo tarmės skirtumus nuo literatūrinės kalbos, nes tik tada bus galima reikalauti, kad jie kalbėtų literatūriniu kalba. Jablonskis kelia pagrindinį tikslą — išmokyti taisyklingai kalbėti ir rašyti. Mokymo pagrindu, mokant skaityti ir rašy-

⁵ Lietuvių kalba žemesniose mokyklose ir lietuvių kalbos mokytojai, „Mokykla“, 1909, Nr. 11, p. 41—42.

ti, imamas garsas, kuris išskiriamas iš žodžio analitiniu būdu. Nuo garso per einama prie atskirų žodžių ir trumpų sakinių skaitymo ir rašymo.

Antrajame skyriuje, kai mokiniai jau susipažinę su sakiniu, į programą įeina sintaksės žinios. Taip pat einama ir pagrindinės kalbos dalys: „Daiktavardis, skaitliai, gymės ir linksnių galunės sulig klausimų. Įvardės, pakeičiančios daiktavardžius. Budvardis, jo sutaikymas su daiktavardžiu gymėje, skaitliuje ir linksnyje; linksnių galunės sulig klausimų (budvardžiai linksniuojama draug su daiktavardžiais). Veiksmažodis; ypatos ir laikai (paprastieji), sakymo būdai. Priešdėlis, jo rašymas drauge su žodžiu ir skyrium“⁶.

Po kalbos dalių vėl grįžtama prie nosinių balsių rašybos: „Vartojimas a, e, i, u svarbiausiuose atsitikimuose (žodžio viduryje ir pabaigoje)“⁷. Išėjus kalbos dalis, buvo svarbu užtikrinti rašybos įgūdžių sudarymą, todėl atskirai Jablonskis ir pažymi nosinių a, e, i, u rašybą. Išėjus rašybą, pradedama mokyti mokinius skyrybos: „Taškelio, klausimo ir šauksmo ženklų vartojimas svarbiausiuose atsitikimuose, dvitaškis (prieš vienokių žodžių eilę ir svetimąją kalbą), kableliai (įvedant svetimus žodžius), skirsnelis“⁸. Po teorinės medžiagos rašybos įgūdžiams patikrinti ir įtvirtinti rašomas diktantas. Rašybos įgūdžiams sudaryti Jablonskis dar priskiria išrašinėjimą iš knygų. Tačiau kokio pobūdžio turi būti šis išrašinėjimas, nėra plačiau paaiškinta.

Jeigu pirmame ir antrame skyriuose buvo stengiamasi duoti pagrindus rašymo ir skaitymo įgūdžiams sudaryti, tai trečiajame skyriuje jau reikalaujama mokėti aiškiai ir sumaniai skaityti. Be abejo, čia Jablonskis reikalavo ne-

pamiršti ir skaitymo intonacijos, kuri padėtų suprasti straipsnelio turinį. Išmokus raiškiai skaityti, reikia mokėti žodžiu ir raštu atpasakoti, kas perskaityta. Toks reikalavimas ugdys mokinių rišlią kalbą, išmokys nuosekliai išdėstyti savo mintis. Didaktinį nuoseklumo principą J. Jablonskis ypač užakcentavo. Įpratę nuosekliai prisiminti įvykių eigą, mokiniai galės nukreipti savo dėmesį į teksto kalbos atgaminimą. Atgaminant tekstą, mokinio kalba turi būti paprasta ir aiški. J. Jablonskis, sudarydamas programą, visą laiką vadovavosi šiuo didaktiniu principu — eiti nuo lengvesnio prie sunkesnio, — tačiau užakcentavo, kad, nors mokiniai ir atliks sudėtingesnes užduotis, jų kalba turi išlikti paprasta ir aiški. Trečiajame programos skyrelyje plečiamos žinios apie kalbos dalis, lygiagrečiai ugdant rišlią mokinių kalbą. Prie rišlios kalbos ugdymo pratybų J. Jablonskis skiria „nedidelių aprašymų sudėjimą sulig duoto plano arba pavyzdžio“⁹. Skirdamas tokią užduotį mokiniams, programos autorius norėjo dar vystyti mokinių kūrybinius sugebėjimus, lavinti mokinių vaizduotę.

Susipažinę arčiau su programa, matome, kad joje daug vietos užima įvairios rašomųjų darbų rūšys ir gramatinis nagrinėjimas. Gramatinį nagrinėjimą programos sudarytojas siejo su literatūrine kūrinio analize. Toks gramatinio nagrinėjimo susiejimas su literatūros kūrinio turėto ir tą teigiamą pusę, kad tokiu būdu buvo galima sulyginti mokinių paruošimo skirtumus, nes vieni mokėsi pas kaimo daraktorius, kiti buvo mokomi lietuvų kalbos specialistų, todėl šis papildomas gramatinis nagrinėjimas padėjo kai kuriems mokiniams pasivyti savo draugus.

⁶ Lietuvių kalba žemesniose mokyklose ir lietuvių kalbos mokytojai, „Mokykla“, 1909, Nr. 11, p. 41—42.

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

Programos ruošėjas atsižvelgė ir į konkrečias to meto sąlygas. Matydamas, kad daugeliui mokinių yra prieinamas tik pradinis išsilavinimas ir kad jie visą gyvenimą turės pasitenkinti pradinėje mokykloje įgytais lietuvių kalbos rašybos įgūdžiais, jis tiek daug dėmesio skyrė gramatinėms pratyboms. Ne veltui pastaboje J. Jablonskis rašė: „... abiejuose II-sios klesos skyriuose, parenkant medegą skaitymui ir paskiriant savarankio rašymo temas, o taip pat gramatiką gvildenant, mokytojas turi atsižvelgti į mokinių prasilavinimą ir mokslą“¹⁰.

Viena iš pagrindinių mokymo prielaidų J. Jablonskis laikė teorijos ir praktikos ryšį. Visas teorines žinias mokinys turi būtinai sugebėti pritaikyti praktiškai. Sausos teorinės žinios, kurių mokinys niekada negalės praktiškai pritaikyti, yra niekam nereikalingos. Čia vėl mes matome formalinės teorijos pasmerkimą. Jablonskis sako, kad „gramatikos mokymo tikslas įpratinti teisingai kalbėti ir rašyti“¹¹.

Programos autoriui rūpėjo išugdyti ir mokinių loginį mąstymą, vystyti vaikų psichinius sugebėjimus, todėl prie loginio mąstymo pratybų Jablonskis skiria mokinių mokymosi procese įgytų žinių palyginimą su analogiškais reiškiniiais. „Gramatikos žinios, suteiktos gimtosios kalbos lekcijų laiku, turi būti rimta parama per rusų gramatikos lekcijas; ko išmokyta per lietuviškosios gramatikos lekcijas, lengva bus sunaudoti rusiškos gramatikos mokinant“¹². Lyginamojo metodo ir analogijos siūlymas, mokantis rusų kalbos, buvo labai pažangus reiškinys, esant tokiai žiauriai carinei reakcijai ir ilgai vykdomai rusifikacijos politikai. J. Jablonskis buvo daug aukščiau pakilęs virš politinių ir nacionalinių rietenų, į kalbinius reiškinius žiūrėjo mokslininko akimis.

Jablonskis siekė ne tik išmokyti vaikus skaityti ir rašyti, ugdyti jų šnekamąją ir rašomąją kalbą, bet taip pat didelės reikšmės skyrė ir pačiam mokymo turiniui. Jis visą laiką kovojo už mokymo ir auklėjimo vienovę. Mes matome, kad šios krypties Jonas Jablonskis laikėsi ir savo pedagoginėje veikloje.

Parinkdamas straipsnelius aiškinamajam skaitymui, mokytojas turi stebėti, kad jie vaikams būtų suprantami.

Susipažinę su Jablonskio paruošta lietuvių kalbos programa, mes matome, kad J. Jablonskis buvo ne tik prityręs pedagogas, bet ir pats susipažinęs su didaktikos ir programų sudarymo principais, taip pat su kitų pedagogų keliomis mintimis. J. Jablonskis pažiuos į gimtosios kalbos dėstymą daug kur siejasi su didžiojo rusų pedagogo K. Ušinsko mintimis. Analizuodami programą, mes matome, kaip vykusiai J. Jablonskis apdorėjo ir panaudojo Ušinsko sujungtas formalinio ir materialinio mokymo teorijas.

Nesvyruodami mes galime sakyti, kad J. Jablonskis daugiau kaip prieš šešis dešimtmečius sudaryta lietuvių kalbos programa pačiais bendriausiais principais mums yra artima ir šiandien.

J. Jablonskis, sudarydamas lietuvių kalbos programą, visą laiką prieš akis turėjo gyvą mokinį, kuriam jis skyrė ir ruošė šią programą. Programos autorius ryškiai užakcentuoja, kad dėstomoji medžiaga neturi būti atitrūkusi nuo vaiko suvokimo lygio, kad privalo atitikti jo amžių, o patys skaitomi tekstai turi pasižymėti gyvumu, įdomumu ir suprantamumu. Svarbu, kad mokomoji medžiaga lavintų mąstymą ir atmintį. Kaip tik dėl loginio mąstymo ugdymo Jablonskis nurodė būtinumą straipsnelius planuoti ir surasti jų idėją.

¹⁰ Lietuvių kalba žemesniose mokyklose ir lietuvių kalbos mokytojai, p. 41—42.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat.

Tiesa, pagal pedagoginę pradinės mokyklos paskirtį ir to meto konjunktūrinius reikalavimus lietuvių kalbos programa pradinėms mokyklos klasėms yra per plati. Tokia plati programa reikalavo iš mokytojo labai didelių pastangų. Mokytojas turėjo būti prityręs specialistas ir dėstomo dalyko žinovas, kad nenukryptų nuo nurodymų, duotų programoje. Tačiau prisiminę tuometines sąlygas ir carizmo požiūrį į lietuvių kalbos dėstymą, mes vis dėlto negalime kaltinti J. Jablonskio už programos platumą, nes programos autorius labai puikiai žinojo carinės vyriausybės pažiūrą į gimtąją kalbą. Tuo vadovaudamasis, Jablonskis specialiai paruošė maksimalią programą. Jis žinojo, kad už programos neišėjimą mokytojo niekas nebaus, o jeigu programa bus siaura ir mokytojas išeitų daugiau, negu programoje nurodyta, tuomet jis gali susilaukti nemalonumų. Jablons-

Kapsuko J. Jablonskio
vidurinė mokykla

kis, kaip matome, ne veltui paruošė tokią plačią ir detalizuotą programą. Vis dėlto, nors programa platoka ir detalizuota, atskiruose jos skyriuose pasigendama apibrėžtumo.

Jablonskiui rūpėjo ne tik dalykinė, bet ir metodinė lietuvių kalbos dėstymo pusė, todėl programoje matome, kad jis ne tik stengiasi kiek galima plačiau išskirti atskiras programos dalis, bet ir nukrypta į metodinius paaiškinimus, kaip analizuoti tekstą ir knygine (literatūrinę) kalbą lyginti su vietinėmis mokinių tarimėmis. Jablonskis, būdamas didelio pedagoginio išprusimo, gerai susipažinęs su tuometiniais vadovėliais, rekomendavo, jo paties nuomone, pačius geriausius vadovėlius. Trečiam skyriui buvo rekomenduojamas L. Ladislavo „Žiupsnelis“, kuriame buvo tiek grožinių, tiek ir dalykinių gamtinio pobūdžio straipsnelių.

Įteikta
1969 m. gruodžio mėn.